

УДК: 330.142

Бакіна Т.В.

к.е.н., доцент ТДАТУ

Завалевська В.О.

к.е.н., заступник генерального директора

з наукової роботи НДІ "Укragропромпродуктивність"

ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджується державна політика України, її об'єкти і проблеми, пов'язані з розвитком соціальної сфери, з формуванням і використанням людського капіталу.

Ключові слова: сталий розвиток, людський капітал, освіта, охорона здоров'я.

Summary. Creation of conditions for economic growth in the post-industrial era encounters in Ukraine on a number of serious obstacles. First, in the last decade of development of the economy of Ukraine passes in conditions of the worsening of the demographic situation. The projected change in the population dynamics and structure of the population could become a factor reluctant to sustainable development of the economy of Ukraine and the deteriorating social situation. The most important ways of increasing the quality of the population could be the development of the spheres of health and education. But the state health care system in Ukraine in poor condition. Introduced in Ukraine, the system of medical insurance has not produced the anticipated results

Not less important is the direction of improving the quality of population in the conditions of postindustrial transformation is the development of the education system, and, first of all, higher education. But Ukrainian education, as well as the Ukrainian science, is experiencing a multitude of problems. One of them is formed in it low even by Ukrainian standards, the level of income and generally insufficient state financing of Ukrainian education. The Ukrainian government, aware of the urgent need to tackle the problems of the social sphere, taking steps to find a way out of them. But today, social policy of the Ukrainian state does not focus on the person, the development of human capital. The author defended the position, which is that in the era of post-industrialism human development is not only desirable, but a necessity and competitive advantage in the international arena.

Постановка проблеми. Характерною загальносвітовою тенденцією останніх десятиліть є перехід до постіндустріального суспільства. Галузі формування і розвитку людського капіталу, які розглядалися раніше як споживчі, сьогодні визнаються в усьому світі як продуктивні сфери, оскільки від їх ефективного розвитку залежить сталий розвиток суспільства на шляху постіндустріалізму. Показники розвитку людського капіталу відіграють все більшу роль у міжнародних порівняннях. Так, починаючи з 1975 року, ООН, оцінюючи рівень розвитку країни та її позиції у світовому рейтингу, в якості одного з найважливіших індикаторів використовує індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП), при розрахунку якого враховуються показники тривалості життя, досягнутого рівня освіти та доходу (ВВП на душу населення) [1 с.76]. У зв'язку з цим відбувається зміна в структурі і напрямках інвестицій. Основним їх напрямком стає сфера науки, а також сфери інформаційних, освітніх, медичних та інших послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування, накопичення і використання людського капіталу як фактор сталого розвитку вивчаються багатьма зарубіжними і вітчизняними дослідниками. До числа зарубіжних дослідників даної проблематики відносяться Ф.Махлуп, Г. Беккер, Т.Шульц, Е.Денісон, Дж.Мінцер, Л.Туроу, У.Боуен, Й.Бен-Порат, Дж. Кендрік, І.В.Ільїнській, М.М.Крїтській та ін. Серед вітчизняних вчених, які зробили помітний внесок у розвиток теорії людського капіталу, можна назвати наступних: О. Бородіна, А. І. Добриніна, С.А. Дятлова, І.А. Іванюк, А.А.Колосюк, Н. М.Королюк, С.Ф. Легенчук, Л.І. Михайлова та ін..

Мета статті полягає у виявленні оптимальних напрямів і найбільш ефективних факторів сталого розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Формування умов для забезпечення економічного зростання та сталого розвитку в умовах постіндустріальної епохи наштовхується в Україні на безліч серйозних перешкод. По-перше, в останнє десятиліття розвиток еко-

номіки України проходить в умовах погіршення демографічної ситуації. Скорочення чисельності населення викликано не тільки низькою народжуваністю (просте відтворення населення передбачає 2,15 дитини на одну жінку, а у нас - середня народжуваність коливається між 1 і 2 дітьми на жінку в фертильному віці), але і високою смертністю, тому природній приріст характеризується негативними значеннями. Особливо значне зростання смертності в групі населення працездатного віку. При цьому рівень смертності чоловіків в 4 рази вище смертності жінок і в 2-4 рази вище аналогічних показників для розвинених країн. Крім того, погіршується співвідношення вікових когорт. За прогнозами Державного комітету статистики, до 2016 року чисельність пенсіонерів в 2 рази перевищить число дітей та підлітків. Отже, в найближчі десять років чисельність населення України суттєво зменшиться, що не може не позначитися на кількості, трудових ресурсів. При цьому відбудеться негативна зміна його вікової структури, що відбивається в показнику «навантаження літніми» (число літніх на 1000 осіб працездатного віку), значення якого зростає, тому число осіб, молодше працездатного віку, знижується. За даними державної статистики, до 2016 р. на 1000 працюючих припадатиме 516 пенсіонерів (зараз 445) [5 с.81].

Прогнозовані зміни в динаміці чисельності і в структурі населення можуть стати чинником, що протидіє сталому розвитку економіки України та погіршує соціальну ситуацію, оскільки неминучим стає підвищення пенсійного віку. Все це означає нагальну внутрішню необхідність зростання ефективності у формуванні та використанні трудових ресурсів країни. Крім внутрішньої необхідності вирішення даної проблеми існує і зовнішній її фактор. Це - прагнення забезпечити конкурентоспроможність української економіки на світовому ринку.

Найважливішими шляхами підвищення якості населення могло б стати розвиток сфер охорони здоров'я та освіти. Але в медичному науковому середовищі визнається незадовільним стан системи охорони здоров'я в Україні, що разом з серйозними соціально-економічними проблемами, пога-

ною екологією та ірраціональним способом життя, властивим багатьом українцям, є основними причинами падіння чисельності населення.

Сучасна система охорони здоров'я України постійно відчуває фінансовий голод. Згідно з розрахунками ВОЗ, оптимальний розмір бюджетного фінансування системи охорони здоров'я повинен становити не менше 6% ВВП країни. На відміну від країн Західної Європи, Японії та Канади, де на охорону здоров'я направляється 6 - 9% ВВП, а в США навіть 12%; в СРСР витрати на охорону здоров'я не перевищували 4% від ВВП, а в сучасній Україні і того менше. Якщо на здоров'я американця держава виділяє більше 2700 доларів, то на здоров'я українця близько 9 доларів на рік [5 с.112].

Оскільки основна частина населення у нас бідна і часто буває не в змозі оплатити необхідні процедури і медикаменти, а держава не справляється ні з фінансуванням, ні з оптимізацією розмірів і структури, а, отже, зі створенням умов для підвищення використання української галузі охорони здоров'я, то необхідно використовувати нові принципи його організації та фінансування.

Одним з таких принципів, застосовуваним у всьому світі, є розробка та впровадження різноманітних систем соціального страхування. Соціальне страхування передбачає різні рівні та джерела фінансування, оскільки виходить із існуючої диференціації доходів населення, тому для досягнення прийняттого обсягу фінансування охорони здоров'я використовуються не лише державні, а й приватні кошти, в тому числі, корпоративні джерела.

В Україні покладений початок системі медичного страхування. Проте з його функціонуванням пов'язані деякі проблеми до яких слід віднести: 1) неоптимальний розподіл фінансових обов'язків між державою і страховими компаніями, 2) недостатність бюджетного фінансування; 3) реструктуризація мережі медичних установ, що затяглася, низька ефективність її використання 4) дефіцит сучасних технологій та обладнання; 5) недотримання умов договору в, а частіше і порушення прав пацієнтів.

На думку ряду економістів, неефективність української системи медичного стра-

хування викликана тим, що вона була «абсолютно новою для України, всі її інститути потрібно було вирощувати заново». Проблема формування цих інститутів визначається 1) наявністю асиметрії інформації про нововведення в організації охорони здоров'я та недовірою населення; 2) нестачею досвіду у страхових компаній, слабкою конкуренцією між ними, відсутністю у них серйозних стимулів до проведення реального контролю над лікувальними установами; 3) протидією з боку впливових лікарських кіл, що вже мали приватну лікарську практику і т.д. У результаті «реформа охорони здоров'я зупинилася на півдорозі». Але справедливості ради слід відзначити, що, наприклад, Європа йшла до сьогоденного високому рівню своєї сучасної системи медичного страхування і стану своєї галузі охорони здоров'я не менше 200 років.

Крім соціального страхування, приватних індивідуальних інвестицій, ще одним джерелом фінансування капіталу здоров'я можуть бути корпоративні інвестиції. Але найчастіше вони поширюються лише на вищий менеджмент. Що стосується корпоративних інвестицій в здоров'я рядових працівників, то вони сьогодні абсолютно не типові.

Не менш значущим напрямком підвищення якості населення в умовах постіндустріальної трансформації є розвиток системи освіти, і, в першу чергу, вищої освіти, оскільки саме воно, по-перше, служить основою і джерелом розвитку науки, а, таким чином, сучасних високих технологій, а, по-друге, забезпечує великі гарантії горизонтальної та вертикальної мобільності людини. Але українська освіта, також як і українська наука, відчуває безліч проблем. Однією з них є сформований низького навіть за українськими мірками рівня доходів у галузі. Але справа не тільки в низькому рівні заробітної плати, в цілому державне фінансування української освіти виявляється недостатнім. В останні роки воно становить 4,1-4,2% витрат державного бюджету, або 0,6 - 0,75% ВВП України, що істотно менше в порівнянні з бюджетами освіти розвинених країн світу (5 - 6% ВВП) [3 с. 23]. Все це свідчить про нерозуміння державою ролі освіти в сучасному світі і недостатній увазі українсько-

го суспільства до перспектив свого розвитку.

Одним з варіантів реакції на ситуацію, що склалася на українському ринку кваліфікованої праці, є еміграція, що веде до погіршення якісного складу населення. Україна займає 5-е місце у світі серед країн з найбільшою кількістю емігрантів. Про це повідомив Світовий Банк у своїй останній доповіді «Міграція і грошові перекази». За даними на 2011 рік, за кордоном знаходиться 6,6 млн. українців, які виїхали у різні роки (це майже 15% від загальної кількості нинішнього населення країни) [5 с.123].

На наш погляд, корінь сформованих проблем слід шукати в ідеологічній, а не в фінансовій сфері. Притаманне Україні уявлення про дуже невелику значимість окремої людини та її низькою «ціною» формувалося в продовж тривалого часу і під впливом цілої низки факторів. Для українського населення в цілому характерний низький рівень вимог до матеріального рівня життя, чому сприяли особливості вітчизняної історії (кріпосне право, обмеження особистих свобод вже у XX столітті, руйнівні соціальні та природні катаклізми тощо). Дешева праця вважалася і продовжує вважатися перевагою України. Однак саме низька заробітна плата була і залишається гальмом сталого розвитку економіки. Ще в СРСР дороге устаткування заміщалося дешевою працею, тому не було особливих стимулів до інвестування в людину, в його освіту, у впровадження НТП. І сьогодні ставлення бізнесу до праці не зазнало радикальних змін. Логіка цих відносин така: для чого щось змінювати, якщо результат, нехай і гірший в порівнянні з економіками інших країн, досягається при використанні більш дешевого ресурсу. Таким чином, і сьогодні дешева і мало ефективна праця заміщає і витісняє більш дорогий ресурс - капітал, в тому числі і людський.

В Україні існує стереотип, у відповідність з яким витрати на освіту, підтримку здоров'я розглядаються як витрати, а не як інвестиції у формування людського капіталу, який приносить віддачу. У зв'язку з цим ми серйозно відстаємо від розвинених зарубіжних країн, причому, в економічному, а не тільки в гуманітарному плані. Якщо сьогодні на Заході людські ресурси розглядаються як

провідний чинник виробництва, а сфера освіти - це одна зі сфер формування людського капіталу, то у нас система освіти як і раніше не вважається виробничою, а запас освіти окремої людини не включається до числа факторів виробництва. Тому витрати на освіту сприймаються як витрати, а звідси впливає цілком логічний висновок - витрати потрібно скорочувати.

Український уряд, усвідомлюючи нагальну необхідність вирішення проблем соціальної сфері, робить кроки до пошуку виходу з них. Але сьогодні соціальна політика української держави не орієнтована на людину, на розвиток людського капіталу. Реформи, що почалися в різних сферах соціального життя, швидше, свідчать про те, що держава схильне перекласти всю відповідальність за ситуацію що склалась на самих громадян. Підтвердженням цієї тези стали сучасні соціальні реформи: пенсійна, реформи освіти і охорони здоров'я.

Висновки. Україна, визначаючи довгострокові цілі повинна знайти способи адаптації до загальносвітового прагнення до сталого розвитку у всіх сферах життя. Це стане

можливим лише в тому випадку, якщо українська економічна політика буде враховувати глобальні тенденції, специфіку сучасного економічного стану України і сформовані в ній інститути. По-перше, ситуація, що сформувалася означає для України необхідність посилення економічної ролі держави, оскільки на відміну від інших країн, найважливіші галузі, що визначають сталий розвиток, традиційно входять у нас в державний сектор. По-друге, економічна політика має будуватися на розумінні того, що погіршується демографічна ситуація, тенденція скорочення частки населення у працездатному віці вимагає зростання економічної віддачі від кожного працівника. По-третє, слід визнати, що зниження рівня соціальної підтримки населення з боку держави носить надлишковий характер, а практика приватних корпоративних інвестицій в працівників у нас в країні багато в чому втрачена. По-четверте, можливість приватного індивідуального інвестування в людський капітал для більшої частини населення обмежена внаслідок сформованого низького рівня індивідуального доходу населення.

Список літератури:

1. Бреслав Л.Б. Человеческий капитал: организация и эффективность накопления в условиях формирования рынка труда / Л.Б. Бреслав, Б.С. Лисовик, И.Е. Ломонова. – СПб.:ОАО «ПФП», 2002.
2. Акинфиева Н. В., Владимірова А. П. Государственно-общественное управление образовательными системами / Н. В. Акинфиева, А. П. Владимірова // Учебно-методическое пособие – Саратов: Приволж. кн. из-во. – 2001
3. Журавський В. С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти / В. С. Журавський // Правова держава: щорічник наукових праць. – Вип. 14. – К. – 2011. – С. 20–30.
4. Огнев'юк В. О. Університетська освіта України в контексті перспектив Європейської інтеграції. // Віче. – 2010. – № 20.
5. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. В. Тертичка . – К.: Вид-во «Основи». – 2012